

סימן טו

הנחת תפילין בחוה"מ

חווה"מ פסח תשע"ט

שאלה:

אות". וכתב המשנ"ב (שם ס"ק ו') שהאות בחוה"מ הוא: "בפסח אכילת מצה ובסוכה ישיבת הסוכה" – הרי מוכח שסבר כהגר"א (במעשה רב סי' קצ"ד) שאכילת מצה בפסח כל שבעה הרי היא מצווה כישיבת סוכה כל שבעה.

והרמ"א כתב (שם) "וי"א שחווה"מ חייב בתפילין וכן נוהגין בכל גלילות אלו להניחם במועד ולברך עליהם, אלא שאין מברכים עליהם בקול רם בביהכנ"ס כמו שאר ימות השנה".

והמשנ"ב (שם ס"ק ח') הסיק כדעת הט"ז לא לברך, כי ברכה לא מעכבת ובפרט לדעת הגר"א, שלדעה זו אין עיקר בש"ס.

והוסיף המשנ"ב שעדיף להתנות, שאם חייב – מניחם לשם מצווה, ואם לאו – אינו מניחם לשם מצווה. אך בא"י נהגו הכול כדעת מרן השו"ע ולא מניחים כלל אפי' בצנעה. וכ"כ בפסקי תשובות: "ובמרוצת הדורות נתפשט ברוב קהילות ישראל שלא להניחם בחוה"מ... ובא"י נוהגים כל העדות והקהילות בלא יוצא מן הכלל כהכרעת הב"י שלא להניח תפילין בחוה"מ". ועיין בערוה"ש (שם) שכתב ועכשיו רבו גם בין האשכנזים שלא להניחם.

ואף התנאי שהציע המשנ"ב להתנות ולומר – לא התקבל בפועל בקהילות ארץ ישראל. ואפי' מי שקבלה מאבותיו להניח תפילין בחוה"מ רשאי להפסיק ממנהגו (שדי חמד אס"ד מערכת חוה"מ אות ט"ו בשם שו"ת חסד לאברהם סי' ט').

כידוע מנהג רוב בני אשכנז היה להניח תפילין בחוה"מ כדעת הרמ"א (או"ח סי' ל"א ס"ב), ובא"י הכול נוהגים לא להניח כלל כדעת מרן השו"ע (שם). ונשאלנו מדוע בני אשכנז לא חששו לביטול עשה, ומדוע לא יניחו בצנעה (ללא ברכה, משום סב"ל) כדי לצאת ידי הכלל ש'ספק דאורייתא לחומרא'?

תשובה:

א. מקור דין הנחת תפילין בחוה"מ

בטור או"ח סי' ל"א מביא הב"י מחלוקת ראשונים גדולה האם מניחים תפילין בחוה"מ או לאו. וקשה, כיצד נוצרה מחלוקת זו בדבר השכיח כל חצי שנה? וכיצד נשתכחה ההלכה בעניין זה? וצ"ע.

מ"מ הב"י אחר שהביא את דברי הראשונים, ואחר שכתב שאף חלק מבני ספרד נהגו להניח, סיכם וכתב: "ואח"כ מצאו שכתב רשב"י במאמר אחד שאסור להניחם בחוה"מ וע"כ נמנעו מלהניחם בחוה"מ". והביא את דברי הזוהר וסיכם "ומאחר שבתלמודא דידן לא נתבאר דין זה בפירוש, מי יערב לבו לגשת לעבור בקום עשה על דבר רשב"י המפליג כ"כ באיסור הנחתן".

ובשו"ע כתב "בשבת ויו"ט אסור להניח תפילין מפני שהם עצמם אות, ואם מניחים בהם אות אחר היה זלזול לאות שלהם. והוסיף בס"ב "בחווה"מ ג"כ אסור להניח תפילין מהטעם הזה בעצמו שימי חוה"מ גם הם

התיקונים הוא, כי בעקבתא דמישיחא 'תרבה הדעת', וכמו שכתב מהר"י בהקדמת עץ חיים...ועיין בשם הגדולים להחיד"א (מערכת גדולים רי"ט, ערך רבנו אלעזר בעל ספר הרוקח) שכתב וז"ל: ורק בדורנו אלו לקראת הגאולה הקרובה נתגלה אור הזוהר להגן על הדורות. ומאז העלייה הגדולה לא"י אנו רואים מנהגים רבים הנמשכים אחר מנהגי הזוהר והמקובלים. עיי"ש שמרחיב בעוד מנהגים שנוהגים עפ"י הזוהר.

עוד נראה לתרץ, שמכיוון שהגר"א סובר שעשיית מלאכה בחוה"מ היא איסור דאורייתא, וכפי שכתב בביאורו (או"ח סי' תק"ל ס"ק ב' וג') וז"ל: 'חמשה דברים מותר בחוה"מ: דבר האבד, וצרכי רבים, ומעשה הדיוט, וצרכי או מכשירי או"נ בשביל המועד אפי' היה יכול לעשות מעי"ט, ובשביל פועל שאין לו מה לאכול. וכל מלאכה שאין בזה היתר מכל אלו ה' דברים אסור מדאורייתא'. עיי"ש. ומכיוון שאיסור מלאכה בחוה"מ הוא דאורייתא, הרי שיש בחוה"מ 'אות' נוספת (מלבד ה'אות' של מצוות עשה הנוהגות בו כסוכה ומצה) של איסור עשיית מלאכה, כדין יום טוב, ולכן אין להניח בו תפילין.

ואכן במעשה רב (סי' קע"ד) כתב על כבוד חוה"מ ואיסור המלאכה בו בסמוך לאיסור להניח תפילין בחוה"מ וז"ל: 'אין מניחין תפילין בחוה"מ ומכבדים את המועדות בכסות נקיה ובאכילה ושתייה קרוב ליום טוב גמור. ומקפיד על הנהגה בו מנהג חול כמו האומרים במוצאי יו"ט לחוה"מ (גוט וואך) ופשיטא שלא לישב בחנות או שאר פרקמטיא שאינו מותר כ"א בדבר האבד'.

הרי שבאותו סעיף כתב גם על איסור הנחת תפילין בחוה"מ וגם על כבוד המועדות

ובן חו"ל הנוהג כהרמ"א, הבא לא"י, כתב הגרש"ז (הליכות שלמה פ"ד אות כ' תפילה) שאינו רשאי להמשיך ולהניחם. וכ"כ בשו"ת שבה"ל (ח"ג סי' י"א).

ב. מדוע לא חוששים לספק דאורייתא לחומרא?

וקשה, הרי בד"כ אנו פוסקים ספק דאורייתא לחומרא, ומדוע לא להחמיר לכה"פ ע"י התנאי כפי שכתב המשנ"ב?

זאת ועוד, הרי אפי' לשיטת הגר"א שסובר שבחוה"מ יש אות אחר (סוכה או מצה) ואין מניחים תפילין בחוה"מ, כבר כתב הבאה"ל בשמו (שם ד"ה היה זלזול; עפ"י באור הגר"א או"ח סי' ש"א סוף ס"ק ז') שאין איסור בהנחתן אפי' מדרבנן אם מניחן שלא לשם מצווה (דאל"כ איכא בל תוסיף). א"כ אמאי לא להניח בתנאי כדברי המשנ"ב ובכך ייצא לדעת כולם. וכ"ש במצווה דאורייתא הכ"כ חביבה?

ובספר אעלה בתמר מתורת בריסק (עמ' פ"ו) כתב בשם הגר"ל שטינמן שבתחילה סבר הגר"ז להניח תפילין בחוה"מ אף לאחר שעלה ארצה, אך מ"מ בסוף לא נהג כן ולא הניחן.

וראיתי בהקדמה לשו"ת מאמר מרדכי לרשל"צ הגר"מ אליהו זצ"ל (ח"א עמ' יב-יג') שכתב עפ"י השל"ה הקדוש (מסכת חולין עמוד האמת קי"ב ע"ב) שקדושת א"י משפיעה כ"כ, שבדבר שאינו סותר את התלמוד, ינהגו גם הרבים כדעת הזוהר. ומפני שרשב"י כתב בזוהר לאסור להניח בחוה"מ, לכך 'אנחנו יושבי א"י... הנמשכים אחר קבלת הזוהר'. ומוסיף עוד וז"ל 'יסוד נוסף, המופיע במקומות רבים בזוהר ובספרי

בתנאי, ובכך יהיה ניכר להמון שחווה"מ קרוב ליו"ט גמור, ויקפידו על הלכותיו כדבעי. ואי הנחת תפילין הרי הוא 'שב ואל תעשה', ומלאכה בחווה"מ הוא עבירה ב'קום עשה', וע"כ כדי לחזק את המועדות החמירו בהלכות חוה"מ והנהיגו בא"י שלא להניח תפילין כלל.

וע"י הנהגה זו יתחזק כבוד המועד שעליו נאמר באבות (פ"ג משנה ט"ו) בשם ר"א המודעי שהמבזה את המועדות אין לו חלק לעוה"ב.

נמצא, שע"י הימנעותנו מהנחת תפילין בחווה"מ, הרי אנו מחזקים את קדושת המועד, שצריכה להיות קרובה לקדושת יו"ט, כפי שכתבנו לעיל בסי' י"ג ומנהג א"י זה מחזק עניין זה ומוסיף בכבוד המועד. כנלענ"ד.

שצריך להיות קרוב ליו"ט גמור וכן על איסור פרקמטיא בחווה"מ.

נראה שלכן לא התקבל המנהג להתנות שלובשם שלא לשם מצווה, כפי שהציע המשנ"ב כדי לחוש לדעת הסוברים שבחווה"מ אין אות, משום שאם יעשה כן עלול הדבר להתפרש בעיני ההמון כולזול בחווה"מ, כאילו הוא חשוב כיום חול, ויבואו לזלזל במועדות, ובסופו ייגרם שיעברו על איסור דאורייתא של מלאכה בחווה"מ, וע"כ הוי חומרא דאתי לידי קולא.

שהחומרא בתפילין (להניח עם תנאי כהצעת המשנ"ב) תבוא לגרום קולא בהלכות חוה"מ כעשיית מלאכה וכדו', שלדעת הגר"א הוי איסור דאורייתא. וא"כ עדיף שלא להניח תפילין בחווה"מ כלל, אף לא